

увираження означення, яскравий епітет: «На дворі гуляє люта зима. Ой люта!» [с. 41];

доповнення: «І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька-кулеметник...» [с. 45];

підсилення: «...Зазнав (Трохименко) там змалку усіх радощів і горя вбогої мужицької дитини... Особливо горя» [с. 152];

ситуативне значення: «Короп зрозумів... Він розстебнув ліву кишеню, висмикнув з неї англійську шпильку...» [с. 114].

Еліптичні речення – це неповні речення, в яких пропуск члена речення є відносно постійною ознакою. Це спонукальні (імперативні) речення з окличною інтонацією, питальні речення в діалогічній мові і переважно безприсудкові речення. В новелах Косинки спостерігаються еліптичні речення з невираженим дієслівним присудком. Наприклад: «Злякано метнулась молодиця по хаті, заторохтіла ложками, перегнуласть коло печі... Потім до чоловіка: «Печеню чи капуста?»» [с. 52]; «Нашим оборонцям! – ніжний тендітний голос» [с. 48].

Пропуск присудків у цих реченнях здійснюється виключно із стилістичною метою – висловити думку стисло й разом з тим надати висловленню емоційності, виразності, експресивного забарвлення.

Такі основні найбільш виразні синтаксичні засоби стилістики новел Григорія Косинки свідчать про його індивідуальну манеру, своєрідну мовотворчість, позначену високою напругою, емоційністю. Вони в тій чи тій мірі вносять стилістичне забарвлення в авторський текст талановитого українського новеліста, що привніс у національне письменство власне бачення світу й місця людини в ньому, заявив про свій стиль, свої «секрети» художньої творчості, серед яких синтаксичним засобам належить особлива роль.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Косинка Г. Твори. – К.: Молодь, 1972. – 222 с.
3. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. – К.: Радянська школа, 1961. – Ч. II. – 286 с.
4. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За ред. І.°К.°Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 511 с.
5. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / За ред. І.°К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 587с.

І. Б. Циганок

НОМІНАЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ В «ЕНЕЇДІ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Особливості мовної картини світу залежать від ментальності етносу, що визначається дослідниками як світогляд, бачення себе у світі. Водночас характерні ознаки менталітету і психології народу слід вивчати на основі національної мови, зокрема, її словника. Адже саме на лексико-семантичному й

образному рівнях мовної системи можна якомога точніше передати і сприйняти національну специфіку.

Вивченню мовних одиниць з національно-культурним компонентом (НКК) присвятили свої дослідження Н. Данилюк [2], І. Циганок [9], О. Бистрова, С. Львова, В. Капінос [1] та ін.

Термін *номінація* у мовознавстві прийнято використовувати на позначення слів, словосполучень і речень, побудованих за допомогою опорних лексем, які називають основні поняття української мовно-національної картини світу [2].

Джерелом для дослідження слугує поема «Енеїда» І. Котляревського – винятковий поетичний художній текст, що становить собою «викінчену цілісність і гармонійну єдність змісту і форми» [8, с. 27], а його мова уособлює народний дух, культуру, менталітет і є своєрідним вираженням українського способу мислення.

Мета нашого дослідження – описати найменування з національно-культурною семантикою саме в «Енеїді», оскільки в ній зображено «широку картину життя і побуту всіх верств українського суспільства кінця XVIII – початку XIX століття» [4, с. 6].

За нашою вибіркою, найчастотнішу групу маркованих національно найменувань становлять одиниці номінативної системи мови, денотативне значення яких відображає зовнішні реалії побуту, традицій, звичаїв тощо.

До лексем цього типу, виявлених у поемі, належать назви:

- **людей за родом діяльності, інтересами, угрупованням, походженням:** гольтіпаки, розбишаки, виходці-бурлаки, братця, паненята, чумаки, хльорки, моргухи, мандрьохы, ярижниці, п'яниці, бахурі, зяті, свояки-мотяги, шурини, брати, зовиці, невістки, ятрівки, каламарі, десятицькі, соцькі, жиди, міняйли, шинкарі, ворожбити, чародії, шевці, кравці, ковалі, **наприклад**, «В присінках всі пани сиділи, На дворі ж в круг стояв народ...» [4, с. 40]; «...З підрізаними пеленами, Стояли хльорки наголо, І панночок фільтифікетних, Лакеїв гарних і дотепних Багацько дуже тут було» [4, с. 80]; «Там всі невірні і христьяне, Були пани і мужики, Була тут шляхта і міщане...» [4, с. 90];
- **українських страв:** свиняча голова до хрину, локшина, з приправою індик, куліш, каша, лемішка, зубці, путря, кваша, медовий шулик, макуха, оселедець, хліб, сіль, галушки, огірок, ковбаса, кисіль, гречані з часником пампухи, бублики, книші, коливо з куті, м'ясо, юшка, кислиці, ягоди, коржі, як-от: «Лемішку і куліш глитали...» [4, с. 12]; «П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були галушки, Борщу трохи було не шість...» [4, с. 38];
- **напоїв:** слив'янка, мед, пиво, брага, сирівець, горілка, калганка, сивуха, наприклад, «Чи знаєш, він який панище? На світі трохи єсть таких, Сивуху так, як брагу, хлище...» [4, с. 46]; «І брагу кухликом тягли; Та і горілочку хлитали, – Насилу із-за столу встали...» [4, с. 12];
- **одягу та взуття:** очіпок грезетовий, спідниця, корсет, шовковий платок, чоботи, постолы: «...Штани і пару чобіток, Сорочку і каптан з китайки, І шапку, пояс з каламайки, І чорний шовковий платок» [4, с. 20]; «...Обутий в

- драні постолі; Із дір онучі волочились...» [4, с. 82];
- **прикрас:** намисто, ланцюжок, як-от: «...І начепила ланцюжок» [4, с. 20];
 - **будівель чи їх частин:** хлівець, запічок, темний льох, хижа, хата, світлиця, сіни, наприклад, «Велів тут зараз прибирати Світлиці, сіни, двір мести» [4, с. 128];
 - **хатнього начиння:** полив'яні миски, кленові тарілки, кубок, кварта, восьмуха, макогон, кухлик, горщик, казан, діжки, цебра: «Цебри сивушки там стояли І браги повнії діжки; Всю страву в вагани вливали І роздавали всім ложки» [4, с. 38]; «Барильця, пляшечки, носатку, Сулії, тикви, боклажки – Все висушили без остатку, Посуду потовкли в шматки» [4, с. 126];
 - **меблів:** ослін, стіл, ліжко, як-от: «Сама же сіла на ослін» [4, с. 10]; «Но можна стіл ним застилати, І перед ліжком простилати» [4, с. 132];
 - **ігор:** журавель, дудочка, хрещик, горюдуб, хлюст, пари, візок, панас, кобзи, сліпці, лави, памфіль, наприклад, «Тут всяку всячину іграли, Хто як і в віщо захотів, Тут інші журавля скакали, А хто од дудочки потів, І в хрещика, і в горюдуба, Як загулялися в джгута; В хлюста, в пари, в візка іграли...» [4, с. 20];
 - **танців:** гоцак, гайдук, третяк, як-от: «І пред Енеєм вихилясом Під дудку била третяка» [4, с. 18];
 - **українських народних пісень:** горлиця, колядки, наприклад, «Весільних пісеньок співали, Співали тут і колядок» [4, с. 108];
 - **музичних інструментів:** дудка, скрипка, сопілка, бандура, наприклад, «Бандура горлиці бриньчала, Сопілка зуба затинала, А дудка грала по балках; Санжарівки на скрипці грали...» [4, с. 18];
 - **грошових одиниць:** пів-алтина, алтин, копійка, гроші, шаг, гривня, як-от: «З кишені вийнявши пів кіпки, Шпурнув в народ дрібних, як ріпки...» [4, с. 40]; «Взяв пів-алтина за труди» [4, с. 9].; «За шаг алтина не проси» [4, с. 144]; «Ентеллові ж дав на кабаку Трохи не цілую гривняку» [4, с. 48];
 - **обрядів і звичаїв:** весілля, вечорниці, поминки, досвітки, хрестини, наприклад, «...По вечорницям всі ходили...» [4, с. 22]; «Зробити поминки я хочу, Поставити обід старцям» [4, с. 38]; «Зроби ти похорон з весілля» [4, с. 136];
 - **хвороб:** холера, шолуді, бешиха, короста, парші, трясця: «Умів і трясцю одшептати, І кров христьянську замовляти» [4, с. 54];
 - **антропоніми:** Терешко, Панько, Охрім, Харко, Лесько, Олешко, Стецько, Опанас, Тарас, як-от: «...Були Денис, Остап, Овсій І всі троянці, що втопились...» [4, с. 100].

За спостереженням Л. Селіверстової, автор використав у творі понад сто імен і прізвищ, значна кількість яких запозичена з Вергілієвої «Енеїди», але більша частина їх відзначається українськими ознаками [6]. Наприклад, частотними у поемі є форми українських чоловічих імен на – о типу Онисько, Лесько, Їсько тощо.

У прізвищах виявлено також українські морфологічні ознаки, зокрема,

суфікс -енк-, що використовувався для творення українських прізвищ, які давалися синам за професією чи іменем батька. Порівняймо: Бондаренко – син бондаря, Степаненко – син Степана. В «Енеїді» І. Котляревського фіксуємо антропонім Галес Агамемненко (син царя Агамемнона).

Зменшено-пестливі форми жіночих імен, традиційні для українців, засвідчують оніми типу Лавися, Пріся, Ірися, Мунька, Гандзя, наприклад, «Еней і сам так розходився, пішовши з Гандзею в танець...» [4, с. 18].

Л. Селіверстова влучно зазначила, що за «Енеїдою» можна вивчати не тільки топоніміку й гідронімію, але й географію виробництва та споживання. Як художні символи етнографічного розмежування автор використовує такі словосполучення: лубенський коровай, опішнянські сливи, київські горіхи, полтавські пундики, решетилівські вівці, охтирський мед, ніженські ковбаси, роменський тютюнець. Топоніми І. Котляревський відтворив у тексті «Енеїди» з грецького оригіналу, як-от: Троя, Рим, Карфаген тощо. На тлі таких назв автором акцентовано увагу читачів на детальній українській топоніміці, наприклад, Глухів, Стехівка, Івашки, Мильці, Пушкарівка, Будища, Горбанівка. Таким чином грецькій основі твору надано нового життя з українським національним колоритом [6].

У поемі використано численні народні фразеологізми, за допомогою яких посилюється й урізноманітнюється український національно-культурний зміст, створюється виняткова образність оповіді.

Наприклад, з семою *втєкти* у тексті вжито синонімічний ряд ФО типу «То драла врозтіч всім дали» [4, с. 54], «П'ятами з Трої наживав» [4, с. 54]; з семою *померти* – фрази «...оддала душу богам» [4, с. 228], «Як мух убивають» [4, с. 228], «Ансура в ад послав по раки» [4, с. 234]; з семою *нашкодити, зробити зле* – фразеологізми «Уже залле за шкуру сала» [4, с. 46], «І перцю дам йому» [4, с. 136], «Березові дам припарки» [4, с. 218] тощо.

За допомогою фразеологічних одиниць автор дає емоційну й дуже точну характеристику героям, як-от: «З очей аж іскри полетіли» [4, с. 46]; «Надувся, як індик» [4, с. 54]; «І в гречку деколи скакали» [4, с. 90]; «Ні риби то були, ні раки» [4, с. 226]; «Слізьми гіркими обливались» [4, с. 110].

До другої групи найменувань з національно-культурним компонентом відносимо назви, які відображають вихід за межі понятійної семантики лексеми з відображенням у ній емоційної оцінки; це слова з переносним значенням, закріпленим особливостями асоціативних і логічних взаємозв'язків між явищами об'єктивної дійсності. Йдеться про тропеїчні засоби, серед яких найбільш частотними виявилися метафоричні дієслівні структури. Завдяки таким конструкціям І. Котляревський створив ефекти динамізму руху в оповідях про подорожі, бої тощо. Наприклад, у таких контекстах: «А вітри ззаду все трубили В потилицю його човнам, Що мчалися зо всеї сили По чорним пінявим водам» [4, с. 65]; «Прокляті вітри роздулися, А море з лиха аж реве...» [4, с. 12]; «Душа рутульська полетіла До пекла, хоть і не хотіла, К пану Плутону на бенкет...» [4, с. 12].

Особливого колориту набувають метафоричні перенесення значень на

основі подібності людини з тваринами, птахами, комахами тощо: «Як од хортів лиса виляя, Спасала Турна од врагів» [4, с. 264]; «Тогді одна к йому сплигнула, Так, мов цвіркун або блоха, До уха самого прильнула, Мов гадина яка лиха» [4, с. 12]; «То поравсь, мов в кошарі вовк» [4, с. 194]; «На бой, шкодливі поганці! Зарились в землю, мов кроти» [4, с. 182]; «Кухарка чаплію ходила» [4, с. 144]; «Повзуть швейцарці черв'яками, Голландці квакають в багні, Чухонці лазять мурав'ями, Пізнаєш жида там в свині. Індиком ходить там гішпанець. Кротом же лазить португалець, Звіркує шведин вовком там, Датчанин добре жеребцює, Ведмедем турчин там танцює...» [4, с. 120].

Значну групу становлять метафори з семою говоріння. Як слушно підкреслено Л. Пустовіт, «І. Котляревський використовує загальнономовну звукову асоціацію з певною твариною. Нерідко дієслова на позначення процесу мовлення, подавання голосу – це народнорозмовні утворення від звуконаслідувань типу розкудкудакалась, замуркотати, скрекотали, кувікала, нявчить і под.» [5, с. 12]. Письменник використав відомі живій мові засоби гуморизації, ввівши до тексту «Енеїди» традиційні порівняльні структури, що індивідуалізують мову персонажів, як-от: «Но зла Юнона [...] розкудкудакалась, як квочка» [4, с. 9].

Завдяки персоніфікованим структурам у поемі відображено явища природи, зокрема, моря, вітру, землі. Наприклад, вітри постають перед читачем олюдненими живими істотами «Борей недуж лежить з похмілля, А Нот поїхав на весілля, Зефір же, давній негодяй. З дівчатами заженхався, А Евр в поденщики найнявся» [4, с. 10].

Л. Пустовіт помітила, що дієслівна метафорика поеми І. Котляревського, ґрунтуючись на живомовних народних джерелах, зумовлює розгортання синонімічних рядів на позначення конкретних фізичних дій, процесів, пов'язаних зі звуковими, зоровими асоціаціями [5].

Досліджуючи епітети в «Енеїді», О. Сидоренко пише, що «народнопоетичну джерельну базу в мові І. Котляревського засвідчують образні означення фольклорного походження типу ясні очі, мука люта, дівка чорнобрива, гіркая година, гіркий смуток» [7, с. 26]. За зовнішньою простотою змісту таких словосполук криються узагальнені у віках значення, що перетворює їх у символи певних емоцій, конкретних ознак, історичних уявлень, притаманних українцям.

Третю групу найменувань з НКК становлять ключові культурологічні концепти, що сприяють розумінню історії, культури народу. Для українців одним із таких лейтмотивів є номен *козак*. За словником В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», козак «в Україні XVI–XVIII ст. – вільна людина з селян або міської бідноти, яка тікала на південні землі (у пониззя Дніпра) й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини; також будь-який представник Запорозької Січі; запорожець; козак – ідеальний образ української душі, носій і оборонець найвищих суспільних і духовних вартостей людини; сміливий захисник рідної землі, України, він завжди вмів знайти несподіваний, сміливий і часто

неймовірний вихід із найскрутнішої ситуації...» [4, с. 297].

Загальновідомо, що для І. Котляревського козаччина й козаки були недавнім минулим (Січ розформовано 1775 року, а поема вийшла у світ 1798 року). Як уславлення козацької відваги можна розглядати «Енеїду», котру автор створив у формі трагедії. В жартівливому, бурлескному описі імпліковано жаль за зруйнованою Січчю. Поет надає троянцям рис козаків: волелюбність, мужність, сміливість, кмітливість, любов до батьківщини, як у контексті «Любов к Отчизні де героїть, Там вража сила не устоїть, Там грудь сильніша од гармат, Там жизнь – алтин, а смерть – копійка, Там лицар – всякий парубійка, Козак там чортові не брат» [4, с. 196]. З одного боку, козаки – це лицарі, відчайдухи, які не бояться смерті, вояки, хоробріші від ворогів, про що свідчать наступні контексти з «Енеїди»: «Реб'ята! Бийтесь, не виляйте, Настав тепер-то січі час! Доми, жінок, батьків спасайте, Спасайте, любо що для вас! Ступня не отдавайте даром, Їх кості загребем тут ралом Або... но ми храбріші їх! Олімпські нас не одступились, Вперед! Троянці щось смутились, не жалуйте боків чужих» [4, с. 228]. «Козацтво! Лицарі! Трояне! Храбруйте! Наша, бач, бере» [4, с. 242].

З іншого боку, троянці – «осмалені, як гиря, ланці» [4, с. 9], «Відкіль такі се гольтіпаки?» [4, с. 16], «Яка ж ватага розбишак?» [4, с. 16], а їх ватажок Еней, за словами ображеної ним Дідони, «Поганий, мерзкий, скверний, бридкий, Нікчемний, ланець, кателик! Гульвіса, пакосний, пресидкий, Негідний, злодій, еретик! За кучму сю твою велику Як дам ляща тобі я в пику, То тут тебе лизне і чорт! І очі видеру із лоба Тобі, диявольська худоба. Трясешся, мов зимою хорт!» [4, с. 26]. Така бурлескна форма оповіді про образи козаків у зниженому пародійному тоні дозволяє авторові вживати народну лексику в досить широкому стилістичному спектрі – від нейтральної до зменшено-пестливої, пестливо-зневажливої, розмовно-побутової та інвективної.

Отже, національно-забарвлена лексика і фразеологія в «Енеїді» свідчить про народну основу гумору І. Котляревського.

Увагу в подальших дослідженнях з цієї проблеми можна зосередити на поглибленому вивченні концептосфери поеми.

Список використаних джерел

1. Быстрова Е. А., Львова С. И., Капинос В. И. Обучение русскому языку в школе. – М.: Дрофа, 2004. – 232 с.
2. Данилюк Н. О. Номінації сучасної української мови з культурно-національним змістом // Мовознавство. – К.: Пульсари, 2002. – С. 180–184.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Котляревський І. П. Енеїда. – К.: Дніпро, 1994. – 298 с.
5. Пустовіт Л. О. Дієслівна метафорика у поемі І. П. Котляревського «Енеїда» // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – С. 12–13.
6. Селіверстова Л. І. Ономастикон «Енеїди» І. П. Котляревського як засіб націоналізації Вергілієвої «Енеїди» // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – С. 23–25.
7. Сидоренко О. М. Епітети в «Енеїді» Івана Котляревського // Українська мова: з

- минулого в майбутнє. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – С. 25–27.
8. Терехова С. І. Класифікація одиниць просторового дейксису в поемі І. Котляревського «Енеїда» // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – С. 27–29.
 9. Циганок І. Б. Колоративи з національно-культурним компонентом у споріднених/неспоріднених мовах // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2008. – Вип. 25. – С. 163–166.

О. Ф. Томчук

ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НЕОКЛАСИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М. ЗЕРОВА

Відомо, що переклад «завжди виконував дві найважливіші функції: долучення світової культури до національної та утвердження стильово-стилістичної потуги власної мови» [8, с. 81]. У цьому сенсі він, за словами Г.-Г. Гадамера, «з'єднує два береги одного материка» [6, с. 152]. Сьогодні переклад, набуваючи нового статусу, дедалі відчутніше стає не тільки засобом взаємообміну між мовами та культурами, але й «умовою пізнання людей і суспільств» (Н. Автономова). Без перекладу нині неможливо уявити собі глобального спілкування в ситуації очевидного розширення міжкультурних контактів, пов'язаних із процесом європейської інтеграції. Цей прогноз «треба вважати безпомільним, бо сучасний світ, національно строкатий, культурно розмаїтий і різномовний, уникає уніфікованості і цікавиться унікальністю» [5, с. 110]. Тож цілком закономірно, що останніми роками увага науковців до художнього перекладу та дотичних до нього проблем помітно зростає. Тому уже сама постановка проблеми актуалізує комплекс важливих питань, котрі дискутуються сучасними теоретиками й істориками літератури.

В українському літературному процесі першої третини ХХ століття тенденцію апології національної культури в синтезі зі світовим духовним простором сформували київські неокласики (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт-Юрій Клен). Вони розпочали боротьбу за «вихід української літератури на нові горизонти європейської культури» [11, с. 320]. Саме цим можна пояснити їх гострий інтерес до проблеми літературного пограниччя. Синтезуючи й творчо переосмислюючи здобутки національної перекладацької традиції та перекладознавчої думки, максимально враховуючи власний досвід у цій сфері, репрезентанти «грона п'ятірного» продовжили й продуктивно та плідно розвинули справу П. Куліша та І. Франка, окресливши широке коло перекладознавчих проблем – «від конкретніших, що стосуються власне мистецтва перекладу (адекватність відтворення змісту й форми першотвору, його віршованого розміру, збереження еквілінеарності, образності, мелодійності, загалом враження, що його викликає оригінал, його стилістичних особливостей, лінгвостилістичний аналіз перекладу), до загальніших, у межах яких переклад розгортається як